

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی رهیافت

سال نوزدهم، شماره ۷۱، تابستان ۱۴۰۴
صفحه ۷۳ تا ۹۸

تحلیل جامعه شناختی بحران نسلی و فرهنگی در ایران پس از انقلاب (با تاکید بر اشعار احمد عزیزی)

دانشجوی دکتری گروه جامعه شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
Salman.karami@iau.ac.ir

سلمان کرمی

استادیار گروه جامعه شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
mos.akbariyan@iauctb.ac.ir

مصطفی اکبریان

استادیار، گروه جامعه شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
a.shekarbeagi@iauctb.ac.ir

عالیه شکر بیگی

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تحلیل جامعه‌شناختی بحران نسلی و فرهنگی در ایران پس از انقلاب اسلامی، با تمرکز بر اشعار احمد عزیزی، به بررسی بازتاب ساختارهای ذهنی بحران‌زده در زبان و محتوای آثار این شاعر پرداخته است. سؤال اصلی تحقیق آن است که چگونه اشعار احمد عزیزی بازتاب‌دهنده تجربه‌های اجتماعی، فرهنگی و ارزشی نسلی است که در دل تحولات اجتماعی پس از انقلاب با بحران هویت، گسست نسلی، تضاد سنت و مدرنیته، یأس اخلاقی و سلطه فرهنگی مواجه شده است. فرضیه پژوهش بر این مبنا استوار است که شعر احمد عزیزی به واسطه زبان نمادین، شطح‌آمیز و طنزآلود، حامل نوعی آگاهی جمعی از بحران‌های اجتماعی و فرهنگی ایران معاصر است. روش تحقیق به صورت کیفی و مبتنی بر تحلیل محتوای تفسیری با رویکرد ساختارگرایی تکوینی انجام شده است. داده‌ها از میان ابیات و سطرهای منتخب آثار عزیزی به صورت هدفمند گردآوری شده و در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل شده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که شعر احمد عزیزی نه تنها بازتاب ادبی وضعیت اجتماعی دوران پس‌انقلاب است، بلکه به مثابه گفتمان مقاوم، در برابر سلطه فرهنگی و فروپاشی معنا نیز ایفای نقش می‌کند.

کلیدواژه: احمد عزیزی، بحران نسلی، گسست فرهنگی، ساختارگرایی تکوینی، شعر اجتماعی.

* نویسنده مسئول: mos.akbariyan@iauctb.ac.ir

تاریخ تایید: ۱۴۰۴/۰۲/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۱۵

The Islamic Revolution Approach Quarterly
Vol. 19, No.71, Summer 2025, P 73-98
rahyaftjournal.ir

A Sociological Analysis of Generational and Cultural Crisis in Iran after the Islamic Revolution (with Emphasis on the Poems of Ahmad Azizi)

Salman Karami

PhD Student, Department of Sociology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Mostafa Akbarian *

Assistant Professor, Department of Sociology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Aliyeh Shakerbeygi

Assistant Professor, Department of Sociology, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Abstract

The present study aims to provide a sociological analysis of the generational and cultural crisis in Iran after the Islamic Revolution, focusing on the poems of Ahmad Azizi. His poetry reflects the troubled mental structures in both the language and content of his works. The main research question asks how Azizi's poems represent the social, cultural, and value-based experiences of a generation confronted, in the midst of post-revolutionary transformations, with crises of identity, generational rift, the conflict between tradition and modernity, moral despair, and cultural domination. The hypothesis of this research is that Ahmad Azizi's poetry, through its symbolic,

* Corresponding Author: mos.akbariyan@iauctb.ac.ir

How to Cite: Karami, S., Akbarian, M., Shakerbeygi, A. (2025). A Sociological Analysis of Generational and Cultural Crisis in Iran after the Islamic Revolution (with Emphasis on the Poems of Ahmad Azizi), *The Islamic Revolution Approach Quarterly*, 19(71), 73-98

Date Received: 6 November 2024 Date Accepted: 9 May 2025

paradoxical, and satirical language, embodies a form of collective awareness of the contemporary social and cultural crises in Iran. The research method is qualitative, based on interpretive content analysis with the framework of genetic structuralism. Data were purposively collected from selected verses and lines of Azizi's works and analyzed through three stages of open, axial, and selective coding. Findings reveal that Azizi's poetry not only mirrors the social conditions of the post-revolutionary era but also functions as a resistant discourse against cultural domination and the collapse of meaning.

Keywords: Ahmad Azizi, generational crisis, cultural rupture, genetic structuralism, social poetry.

Introduction

The Islamic Revolution of 1979 marked a watershed moment in Iran's social and cultural history, producing profound transformations in identity, values, and intergenerational relations. These transformations generated tensions that scholars have described as a "generational and cultural crisis," manifested in struggles over tradition, modernity, spirituality, and social cohesion. Literature—particularly poetry—has long served as a mirror of Iranian collective experience and as a platform for resistance against cultural domination. Among contemporary poets, Ahmad Azizi occupies a unique position. His works deploy symbolic, paradoxical, and satirical language to capture the lived experiences of a generation shaped by revolution, war, reconstruction, and cultural uncertainty. This study focuses on Azizi's poetry as both a literary artifact and a sociological document, aiming to reveal how his texts embody collective awareness of post-revolutionary crises. By adopting Lucien Goldmann's theory of genetic structuralism, the research investigates the dialectical relationship between the poet's individual worldview and the social structures of his time, demonstrating how Azizi's artistic expression reflects the cultural ruptures, identity dilemmas, and generational divides of contemporary Iran.

Materials and Methods

This study employed a qualitative research design, grounded in interpretive content analysis and guided by Goldmann's genetic structuralism. The data consisted of purposively selected verses and passages from Ahmad Azizi's major collections, particularly

Shenasname-ye Roya (The Identity of a Dream) and *Ghatl-e Bid* (The Killing of the Willow). Selection criteria focused on poems that explicitly or symbolically engage with social, cultural, and historical themes relevant to the post-revolutionary experience. The analytical process followed three stages of coding:

1. Open coding – extracting initial concepts directly from the text without pre-imposed categories.
2. Axial coding – clustering concepts into thematic categories based on semantic and symbolic connections.
3. Selective coding – synthesizing central themes that reflect the underlying mental structures of a generation in crisis.

To strengthen validity, the study employed triangulation by integrating sociological theory, cultural studies, and literary criticism. Goldmann's concept of "structural homology" provided a framework to interpret parallels between the internal structures of Azizi's poetry and the broader social structures of post-revolutionary Iran.

Discussion

The analysis yielded five interrelated themes that illuminate the generational and cultural crises articulated in Azizi's poetry:

1. Crisis of Identity and Generational Isolation
Azizi repeatedly portrays figures caught in existential solitude, reflecting the alienation of post-revolutionary youth confronted with conflicting traditions and modern realities. His symbolic imagery of exile, fragmented selfhood, and "yellow hues of sorrow" captures the absence of stable identity and the erosion of intergenerational trust.

2. Generational Gap and Historical Disorientation
The poems highlight a sense of rupture between the revolutionary generation, imbued with ideological commitment, and subsequent cohorts shaped by globalized media, consumer culture, and skepticism. Azizi's use of paradoxical time markers—"two hours" and "two centuries"—exposes the simultaneity of immediacy and estrangement, dramatizing the perception of being "left behind by history."

3. Tradition versus Modernity
Azizi stages a critical dialogue between hollowed-out tradition and commodified modernity. In his verses, the sacred becomes trivialized, while modern consumer culture emerges as a "monster of consumption." This dual critique resonates with Max Weber's concept of disenchantment and with critical theory's analysis of cultural commodification.

4. Social Despair and Moral Disintegration Through satirical and mystical language, Azizi portrays a society in moral decline, where once-sacred institutions are reduced to parody and spiritual rituals lose their transformative depth. These depictions resonate with Durkheim's notion of anomie, revealing a collapse of shared ethical frameworks and collective hope.

5. Critique of Cultural Domination and Alienation Azizi's most radical contribution lies in his unveiling of cultural domination through irony and grotesque imagery. By juxtaposing national icons such as Cyrus the Great with imagery of degradation, he exposes the manipulation of history and memory for ideological control. His poems thus function as resistant discourses that challenge official narratives and reclaim cultural meaning.

Taken together, these themes suggest that Azizi's poetry should not be reduced to mystical reverie or ornamental rhetoric; rather, it constitutes a sociological text that encodes the collective anxieties, ruptures, and resistances of an era. Genetic structuralism proves particularly apt for this analysis, as it uncovers the structural homologies between poetic language and social crisis.

Conclusion

This study demonstrates that Ahmad Azizi's poetry serves as a symbolic repository of the generational and cultural crises that emerged in Iran after the Islamic Revolution. Through a qualitative, interpretive analysis grounded in genetic structuralism, the research identified five thematic dimensions—identity crisis, generational disjunction, tension between tradition and modernity, moral despair, and critique of cultural domination. These dimensions reveal the dialectical interplay between the poet's worldview and the collective consciousness of a society grappling with rapid historical transformations. By foregrounding the sociological dimensions of Azizi's verse, the study underscores the capacity of literature to document, critique, and resist cultural breakdown. More broadly, the findings highlight the value of interdisciplinary approaches that bridge sociology, cultural studies, and literary criticism in the study of modern Iranian literature. Ahmad Azizi emerges not merely as a mystical poet but as a cultural critic whose language of paradox, satire, and symbolism transforms poetry into an archive of resistance and collective memory.

مقدمه

در تاریخ معاصر ایران، انقلاب اسلامی نقطه عطفی در تحولات نسلی و فرهنگی جامعه ایرانی بوده است؛ رخدادی که گسست‌ها و پیوست‌های اجتماعی فراوانی را در پی داشت و مفاهیمی همچون هویت، سنت، مدرنیته، دین، آزادی و جوانی را به گونه‌ای تازه در معرض بازخوانی قرار داد. از دل این تحولات، نوعی بحران نسلی و فرهنگی سر برآورد که نه تنها در سطح گفتمان‌های اجتماعی و سیاسی قابل ردیابی است، بلکه در لایه‌های عمیق‌تر فرهنگ، هنر و ادبیات نیز بازتاب یافته است. در این میان، شعر به عنوان یکی از اصیل‌ترین و پویاترین جلوه‌های فرهنگی ایرانیان، بستری مناسب برای بازتاب دغدغه‌های نسلی و کشاکش‌های فرهنگی فراهم کرده است. احمد عزیزی، از جمله شاعرانی است که با بهره‌گیری از زبان نمادین، طنزآمیز و شطحی، تلاش کرده تا تجربه زیسته یک نسل درگیر با انقلاب، جنگ، اصلاحات، و آشفتگی‌های ارزشی را در قالبی شاعرانه و در عین حال اجتماعی بازتاب دهد. او در آثار خود، هم‌زمان با بهره‌گیری از عناصر عرفان سنتی، نگاه انتقادی به وضعیت جامعه پس از انقلاب دارد و از خلال استعاره‌ها، نمادها و ساختارهای گفتمانی چندلایه، بحران هویت، گسست میان نسل‌ها، و تنش‌های میان سنت و مدرنیته را به تصویر می‌کشد. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از چارچوب نظری لوسین گلدمن، به‌ویژه نظریه ساختارگرایی تکوینی، تلاش دارد تا نشان دهد که چگونه جهان‌بینی فردی شاعر با ساختارهای اجتماعی دوران هم‌پوشانی دارد و آثار وی بازتابی از آگاهی جمعی نسلی است که در معرض فروپاشی مفاهیم سنتی و تردیدهای فرهنگی نوظهور قرار گرفته است. گلدمن با تأکید بر پیوند میان ذهنیت هنرمند و ساختارهای اجتماعی مسلط یا در حال زوال، راهی برای تحلیل ادبیات به مثابه سندی اجتماعی باز می‌کند؛ رویکردی که در تحلیل اشعار احمد عزیزی می‌تواند ابزاری کارآمد برای فهم وضعیت فرهنگی پس از انقلاب باشد. از این منظر، بررسی اشعار عزیزی، به‌ویژه در قالب مثنوی‌ها و نثرهای شطحی وی، نه تنها تحلیلی از فردیت شاعرانه اوست، بلکه تحلیلی از لایه‌های پنهان بحران فرهنگی و نسلی ایران معاصر نیز هست. در این مقاله، تلاش خواهد شد تا از خلال تحلیل محتوایی اشعار عزیزی، الگوهای اصلی بحران نسلی و فرهنگی پس از انقلاب شناسایی شده و نسبت آن با تحولات اجتماعی و تاریخی روشن گردد.

۲- پیشینه تحقیق

نجفی آقابابا (۱۳۹۴) در مقاله «جایگاه طنز و انتقاد اجتماعی در مثنوی‌های احمد عزیزی» به بررسی استفاده از زبان طنز در ساختارهای شعری عزیزی پرداخته است. این

تحقیق با رویکرد تحلیل محتوایی و روش کتابخانه‌ای انجام شده و تمرکز آن بر کارکردهای انتقادی طنز در شعر معاصر دینی است. نویسنده با تحلیل مضامین اجتماعی، به این نتیجه می‌رسد که عزیزی در مثنوی‌های خود از شگردهای زبانی چون ایهام، شطح، کنایه و واژگان عامیانه، برای بیان ناهنجاری‌ها و اعتراضات اجتماعی بهره می‌برد. مقاله همچنین نشان می‌دهد که شاعر از طنز نه تنها برای خندانند، بلکه برای تحریک آگاهی و اصلاح اجتماعی استفاده می‌کند. یکی از نوآوریهای مقاله، بررسی نمونه های زبانی طنزآمیز و بازنمایی استعارای واقعیت‌های جامعه با بیانی غیرمستقیم است که در ادبیات اعتراضی کمتر به این شکل تحلیل شده بود.

محسن اتبار فیروزجایی، فاضلی و چراغی (۱۴۰۴) در مقاله «تحلیل شناختی استعاره مفهومی عشق در اشعار احمد عزیزی» با استفاده از رویکرد زبان‌شناسی شناختی، به تحلیل ساختارهای استعارای مفهوم عشق در آثار عزیزی می‌پردازند. پژوهش به روش توصیفی تحلیلی و بر پایه نظریه استعاره مفهومی انجام شده و جامعه آماری آن مثنوی‌ها و غزلیات عزیزی است. نتایج نشان می‌دهد که شاعر برای بیان مفهوم عشق از استعاره‌های گسترده‌ای چون «عشق موجود زنده است»، «عشق جسم است»، و «عشق مکان است» استفاده کرده و این استعاره‌ها از طریق طرح‌واره‌های ادراکی مانند مسیر، ظرف، نور و حرکت به تصویر کشیده شده‌اند. این مقاله با رویکردی نو، نقش استعاره را در بیان تجربه زیسته و شهودی شاعر بررسی کرده و کارکردهای مثبت و منفی استعاره‌ها را نیز تحلیل کرده است.

گلی‌زاده و شرونی (۱۳۹۹) در مقاله «بررسی تمایلات عارفانه احمد عزیزی» تلاش کرده‌اند تا با تکیه بر روش تحلیلی-توصیفی و منابع کتابخانه‌ای، مؤلفه‌های عرفانی در اشعار این شاعر را واکاوی کنند. نویسندگان معتقدند که شعر عزیزی از سنت عرفانی شعر فارسی تغذیه می‌کند و رگه‌هایی از سنایی، عطار، مولانا و حافظ در اشعار او دیده می‌شود. به باور آن‌ها، شاعر مفاهیم پیچیده عرفانی را با عناصر طبیعت، ترکیب‌های بدیع زبانی و نگاهی مدرن، به گونه‌ای ملموس برای مخاطب امروزی بیان کرده است. از جمله یافته‌های مهم پژوهش، برجسته‌سازی نقش احمد عزیزی به مثابه پیر و مرادی آموزنده در جهان معاصر و تأکید او بر عرفان اسلامی با قالب‌های نوین شعری است. مقاله تأکید می‌کند که تمایل شاعر به عرفان، یکی از عناصر متمایزکننده سبک او در شعر معاصر است.

اکبری و غلام‌زاده (۱۳۹۱) در مقاله «کارکردهای هنری و بلاغی کنایه در کفش‌های مکاشفه احمد عزیزی» به بررسی نقش کنایه و شگردهای بیانی شاعر در آفرینش مضامین

بدیع پرداخته‌اند. نویسندگان بر این باورند که عزیزی با بهره‌گیری از آرایه‌هایی چون کنایه، ایهام، استعاره، تشبیه و شطح، توانسته فرم بیانی خاصی را شکل دهد که در شعر معاصر نادر است. پژوهش با روش تحلیل محتوایی به بررسی مصادیق کنایی در اشعار شاعر پرداخته و آن‌ها را به دو دسته کلمات قاموسی و ابداعی تقسیم کرده است. مقاله نتیجه می‌گیرد که عزیزی از طریق آشنایی‌زدایی زبانی و نوآوری‌های معنایی، به آفرینش ساختارهای تازه‌ای در بیان تجربه‌های شخصی و اجتماعی پرداخته و شعر او از این منظر در سنت ادبیات فارسی موقعیتی ممتاز دارد.

سزواری و رازانی (۱۴۰۲) در مقاله «ابتکارات و نوآوری‌های بلاغی احمد عزیزی در مثنوی‌های آیینی» با تحلیل ۵۶۱ بیت از بیست مثنوی آیینی شاعر، به بررسی کاربرد صنایع بدیعی و فنون بلاغی در شعر عزیزی پرداخته‌اند. یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که عزیزی به‌جای استفاده تزئینی از صنایع ادبی، آن‌ها را به‌منظور انتقال مفاهیم دینی و تعمیق درک معنوی مخاطب به‌کار می‌گیرد. مقاله از رویکردی کمی و کیفی برای بررسی فراوانی صنایع مختلف استفاده کرده و به این نتیجه رسیده که شاعر با ترکیب ترکیبات نو، اصطلاحات امروزی و ساختارهای کلاسیک، زبان شعری خاصی آفریده که هم برای نسل جوان جذاب است و هم به محتوای مذهبی وفادار می‌ماند. این مقاله یکی از معدود آثاری است که با تمرکز بر شعر آیینی عزیزی، ابعاد بلاغی و زیبایی‌شناختی شعر او را بررسی کرده است.

گلدمن (۱۹۶۷) در کتاب «درآمدی بر جامعه‌شناسی رمان» تلاش می‌کند تا پیوند میان ساختارهای اجتماعی و شکل‌گیری آثار ادبی را از منظر جامعه‌شناسی ساختارگرای تکوینی توضیح دهد. او با تمرکز بر رمان‌های قرن نوزدهم اروپایی، به‌ویژه آثار بالزاک، استندال و مالرو، نشان می‌دهد که ساختار روایی و مفاهیم بنیادین هر اثر، بازتابی از ساختار ذهنی جمعی طبقه یا گروه اجتماعی خاصی است. گلدمن بر این باور است که آثار ادبی بزرگ، بیان تلاش آگاهانه یا ناآگاهانه گروه‌های اجتماعی برای درک و بازسازی جهان پیرامون در شرایط تضاد و بحران هستند. او از مفاهیمی چون «ساختار هم‌ارز»، «جهان‌بینی جمعی» و «تناسب ساختاری» استفاده می‌کند تا نشان دهد ادبیات نه بازتاب مستقیم واقعیت، بلکه انعکاس ساخت یافته و معنابخش تجربه‌های اجتماعی است. این کتاب نقطه عطفی در تلفیق نظریه مارکسیستی با تحلیل ادبی محسوب می‌شود.

۳- نوآوری تحقیق

نوآوری این تحقیق در بهره‌گیری از نظریه ساختارگرایی تکوینی برای تحلیل جامعه‌شناختی اشعار احمد عزیزی است؛ رویکردی که تاکنون کمتر در مطالعات ادبی

معاصر ایران، به‌ویژه در مورد شاعران پساانقلاب، به‌کار رفته است. این پژوهش با عبور از تفسیرهای سنتی عرفانی و زبانی آثار عزیزی، نشان می‌دهد که اشعار او نه فقط در سطح مضمون، بلکه در ساختار روایی، استعاره‌ها، گسست نحوی و لحن شطح‌آلود نیز حامل بازنمایی دقیق ساختار ذهنی نسلی بحران‌زده‌اند. ترکیب تحلیل ادبی با مفاهیم جامعه‌شناسی معاصر همچون آنومی، بیگانگی فرهنگی، گسست نسلی و فروپاشی معنا، این تحقیق را به الگویی میان‌رشته‌ای بدل کرده که هم در حوزه نقد ادبی و هم در عرصه مطالعات اجتماعی قابل استفاده است. استفاده هم‌زمان از روش تحلیل محتوای کیفی، کدگذاری چندمرحله‌ای و نشانه‌شناسی فرهنگی، امکان بازیابی لایه‌های پنهان تجربه اجتماعی در شعر را فراهم آورده است.

۴- چارچوب نظری

ساختارگرایی تکوینی، نظریه‌ای جامعه‌شناختی در تحلیل ادبیات است که توسط لوسین گلدمن، متفکر و منتقد فرانسوی، در نیمه دوم قرن بیستم تدوین شد. این نظریه بر آن است که میان ساختارهای ادبی و جهان اجتماعی تولیدکننده آن‌ها پیوندی دیالکتیکی برقرار است؛ پیوندی که در آن، اثر ادبی نه صرفاً بازتاب مستقیم رویدادهای بیرونی، بلکه تجلی ساختارهای ذهنی و جهان‌بینی جمعی گروه‌های اجتماعی خاص تلقی می‌شود (Berry, 1985; Goldmann, 1967). گلدمن، تحت تأثیر دیالکتیک هگلی و مارکسیسم لوکاسچی، به‌جای تمرکز بر عناصر درون‌متنی، به دنبال فهم منطق اجتماعی و تاریخی‌ای است که به تولید یک اثر ادبی منجر شده است (Eagleton, 2011).

مفهوم بنیادین در این نظریه، «ساختار ذهنی» است؛ یعنی سازمان‌یافتگی معنا در ذهنیت جمعی گروهی اجتماعی. گلدمن بر آن است که انسانها به صورت فردی معنا نمی‌سازند، بلکه در درون یک بستر تاریخی و اجتماعی معین، جهان را تجربه کرده و مفاهیم خود را بر مبنای منطق جمعی آن دوره شکل می‌دهند. این ساختارهای ذهنی، به‌گونه‌ای غیرمستقیم و نمادین در آثار ادبی بازتاب می‌یابند (Fowler, 1987). برخی محققان مانند ریموند ویلیامز نیز در آثار خود، از این رویکرد در تحلیل پیوند فرهنگ و طبقه اجتماعی بهره برده‌اند و ساختارگرایی تکوینی را به‌مثابه ابزار شناختی برای فهم «ساخت‌های معنایی غالب» در فرهنگ مدرن دانسته‌اند (Williams, 1977).

گلدمن در تبیین کارکرد ادبیات، از اصطلاح «جهان‌بینی جمعی» بهره می‌برد و معتقد است هر اثر جدی، حامل تلاش گروهی از مردم برای درک موقعیت تاریخی، ارزشی یا هستی‌شناختی خود در جهان است (Goldmann, 1969). این جهان‌بینی نه به صورت صریح، بلکه در قالب ساختار روایی، تضادهای درونی شخصیت‌ها، استعاره‌ها و تناقض‌های معنایی متجلی می‌شود. در همین راستا، مطالعات بعدی مانند پژوهش بلین و استیونسون

(Eagleton, 2010) در حوزه ادبیات فمینیستی و طبقاتی نیز نشان داده‌اند که چگونه آثار نویسندگان، نه بر پایه فردیت، بلکه بر اساس آگاهی تاریخی و طبقاتی قابل تبیین‌اند. یکی از مفاهیم کلیدی در ساختارگرایی تکوینی، «تناسب ساختاری»^۱ است؛ به این معنا که بین ساختار معنایی درون اثر ادبی و ساختار اجتماعی گروه اجتماعی خالق آن، نوعی توازی و هم‌ساختی برقرار است. این هم‌ساختی به پژوهشگر امکان می‌دهد از خلال رمزگشایی روایی، به منطق تاریخی و اجتماعی پنهان در پس اثر دست یابد (Goldmann, 1977; Jameson, 2013). این ایده بعدها در نظریات فردریک جیمسون، منتقد نئو مارکسیست، نیز تداوم یافت. جیمسون در مفهوم «ناخودآگاه سیاسی» تأکید می‌کند که هر متن ادبی، به گونه‌ای ناآگاهانه ساختارهای ایدئولوژیک زمانه خود را بازتولید می‌کند (Jameson, 2013).

ویژگی برجسته نظریه گلدمن، توجه به دیالکتیک تاریخ و معناست. در نگاه او، اثر ادبی را تنها در تعامل با فرآیند تاریخی تکوین آگاهی اجتماعی می‌توان فهمید؛ فرآیندی که در آن، گروه‌های اجتماعی به دنبال سازماندهی معنای زندگی خود در دل تحولات بیرونی‌اند (Goldmann, 2013). به گفته فاولر، ساختارگرایی تکوینی گلدمن، برخلاف فرمالیسم روسی یا ساختارگرایی صوری فرانسوی، امکان تلفیق تحلیل‌های زبانی با زمینه‌های اجتماعی را فراهم می‌آورد و از این رو، جایگاه مهمی در سنت نقد مارکسیستی دارد (Fowler, 1987).

در همین چارچوب، اثر ادبی به مثابه «ساختاری معنادار»^۲ تعریف می‌شود؛ ساختاری که به جای بازنمایی صرف یک وضعیت، حاصل کنش آگاهانه یا نیمه‌آگاهانه گروهی است که در پی نظم بخشیدن به تجربه تاریخی، اجتماعی و روانی خود هستند. این دیدگاه توسط ایگل‌تون (Eagleton, 2011) نیز توسعه یافته است؛ او نشان می‌دهد که در نقد ساختارگرایی تکوینی، متن ادبی یک تلاش شناختی برای درک موقعیت اجتماعی انسان است، نه صرفاً زبان‌آوری یا آفرینش زیبایی‌شناختی.

به‌طور خلاصه، ساختارگرایی تکوینی، رویکردی است که با تأکید بر ارتباط ساختارهای روایی با ساختارهای اجتماعی، به فهم پیچیدگی‌های تاریخی، گفتمانی و معنایی متون کمک می‌کند. از این منظر، اثر ادبی صرفاً محصول خلاقیت فردی یا بیان شخصی نیست، بلکه زبان مشترک گروهی است که از طریق آن، تضادهای اجتماعی،

¹ - structural homology

² - significant structure

بحران‌های ارزشی، یا تلاش‌های برای یافتن معنا را در دل بحران‌های تاریخی صورت‌بندی می‌کنند. این رویکرد، ابزاری تحلیلی برای بازخوانی متونی است که در ظاهر، صرفاً شاعرانه یا داستانی‌اند، اما در عمق، حاوی آگاهی تاریخی و جمعی یک دوران هستند. نکته مهم دیگر آن است که گلدمن نقش مؤلف را در دل یک کل بزرگ‌تر، یعنی گروه اجتماعی، می‌بیند. از نظر او، هنرمند یا نویسنده بزرگ، سخنگوی یک آگاهی جمعی است که در خلال اثر، به آن وحدت و انسجام می‌بخشد. مؤلف، به‌مثابه فردی خاص، برآیند تاریخی یک موقعیت اجتماعی است و اثر او را باید در نسبت با ساختار اندیشه‌ای گروهی تحلیل کرد که وی در آن زیست می‌کند و از آن متأثر می‌شود. در واقع، اثر هنری جدی، فرآورده گفت‌وگویی است میان مؤلف و گروهی از مخاطبان بالقوه که در یک افق اجتماعی و فرهنگی مشترک قرار دارند (Goldmann, 1977).

در مجموع می‌توان گفت ساختارگرایی تکوینی، بر آن است تا رابطه‌ای معنادار میان فرم و محتوا، زبان و جامعه، ذهن و تاریخ برقرار کند. این رویکرد، ادبیات را به‌مثابه فرآیندی اجتماعی و تاریخی می‌نگرد که از دل تنش‌های فکری، سیاسی و فرهنگی برمی‌خیزد. تحلیل یک اثر ادبی از منظر گلدمن، تنها زمانی کامل است که بتوان آن را همچون محصولی از «جهان‌بینی» یک گروه اجتماعی و تلاش برای معنا دادن به وضعیت جمعی درک کرد. چنین نگاهی، فراتر از فردیت مؤلف و فراتر از زیبایی‌شناسی صوری، امکان درک ژرف‌تری از نسبت میان ادبیات، جامعه و تاریخ را فراهم می‌آورد.

۵- روش تحقیق

این پژوهش از نوع کیفی و مبتنی بر روش تحلیل محتوای تفسیری است و با هدف واکاوی لایه‌های پنهان اجتماعی، فرهنگی و ذهنی در اشعار احمد عزیزی انجام شده است. چارچوب نظری پژوهش بر مبنای نظریه ساختارگرایی تکوینی لوسین گلدمن بنا شده است؛ نظریه‌ای که اثر ادبی را بازتاب ساختار ذهنی یک گروه اجتماعی می‌داند و بر پیوند دیالکتیکی میان اثر، آگاهی جمعی و ساختار اجتماعی تأکید دارد. داده‌های پژوهش از طریق بررسی هدفمند ابیات و سطرهای منتخب از آثار احمد عزیزی، به‌ویژه مثنوی‌های «شناسنامه رؤیا» و «قتل بید» گردآوری شده‌اند. انتخاب نمونه‌ها با تمرکز بر مضامین دارای بار اجتماعی، فرهنگی، تاریخی و نمادین صورت گرفته است. ابزار تحلیل شامل نشانه‌شناسی فرهنگی، تحلیل معنای نمادین و کدگذاری محتوایی است که به‌ترتیب به بررسی نمادها و استعاره‌ها، تفسیر مفاهیم فرهنگی و معنایی، و دسته‌بندی منظم مضامین پرداخته‌اند. فرایند تحلیل در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شده است؛ در مرحله اول، مفاهیم اولیه بدون پیش‌فرض از متن استخراج شدند؛ در مرحله دوم، این مفاهیم در قالب مقولات معنایی گروه‌بندی گردیدند؛ و در مرحله سوم، پنج مضمون اصلی

به عنوان بازنمایی ساختار ذهنی بحران‌زده در جامعه ایران پسانقلاب استخراج شد. جامعه آماری پژوهش شامل آثار منتشرشده احمد عزیزی در قالب شعر و نثر شاعرانه است و نمونه‌ها به صورت هدفمند انتخاب شده‌اند. برای افزایش اعتبار پژوهش از روش سه‌ضلعی‌سازی نظری استفاده شده است؛ به این معنا که تحلیل‌ها با بهره‌گیری هم‌زمان از منابع جامعه‌شناسی، نظریه‌های فرهنگی و متون ادبی انجام شده‌اند و از ارجاع به منابع اصلی شاعر و آثار تفسیری معتبر نیز استفاده شده است.

۶- بحران نسلی و فرهنگی در ایران پس از انقلاب اسلامی

تحولات اجتماعی در ایران معاصر، به‌ویژه پس از انقلاب اسلامی ۱۳۵۷، منجر به شکل‌گیری الگوهای جدیدی از تنش، گسست و شکاف در ساحت‌های نسلی و فرهنگی شده است. انقلاب اسلامی که با آرمان‌هایی چون عدالت، بازگشت به ارزش‌های دینی، نفی سلطه غرب، و احیای هویت اسلامی شکل گرفت، زمینه‌ساز تغییرات شگرفی در ساختار قدرت، گفتمان فرهنگی، نظام آموزشی، شیوه‌های زیست و حتی در بازتعریف مفاهیم بنیادین اجتماعی شد. این دگرگونی‌ها در گذر زمان، نه تنها هویت‌های فردی و جمعی را متحول ساختند، بلکه زمینه‌ساز نوعی بحران در روابط میان‌نسلی و تعارض میان فرهنگ رسمی و فرهنگ‌های حاشیه‌ای شدند؛ بحرانی که می‌توان آن را یکی از مهم‌ترین چالش‌های جامعه ایران پس از انقلاب دانست.

در دهه نخست پس از انقلاب، انسجام نسبی میان گفتمان انقلابی و هویت فرهنگی نسل اول وجود داشت. این نسل، که در فرایند انقلاب و جنگ تحمیلی حضور فعال داشت، با نوعی تعهد ایدئولوژیک و همبستگی ارزشی در قالب باورهای انقلابی تعریف می‌شد. اما به تدریج، با پایان جنگ، آغاز دوره بازسازی، گسترش آموزش عالی، و تغییر در فضای رسانه‌ای و ارتباطی کشور، نسل‌های جدیدی وارد عرصه اجتماعی شدند که نه تنها تجربه زیسته متفاوتی از نسل پیشین داشتند، بلکه در معرض گفتمان‌های فرهنگی و جهانی نوینی قرار گرفتند که با ارزش‌های رسمی فاصله داشت. همین فاصله، به تدریج تبدیل به شکاف شد؛ شکافی که نه فقط در حوزه سلیقه و سبک زندگی، بلکه در ساحت‌های بنیادین‌تری چون معنا، هویت، قدرت، و اخلاق نیز نمود یافت.

بحران نسلی در ایران پس از انقلاب، بیش از آنکه صرفاً به اختلاف سنی یا تجربیات زیستی محدود باشد، ناشی از واگرایی ارزشی و گفتمانی میان نسل‌هاست. نسل‌های دهه شصت، هفتاد و هشتاد شمسی، برخلاف نسل انقلاب، با جهانی چندرسانه‌ای، شبکه‌های اجتماعی، سرعت اطلاعات، و الگوهای زیستی جهانی شده مواجه‌اند. برای این نسل‌ها، مفاهیمی چون فردیت، آزادی سبک زندگی، انتخاب دینی، شک در مسلمات سنتی، و

بازتعریف رابطه با بدن، جنسیت، زبان و سیاست، جایگاه متفاوتی یافته‌اند. در نتیجه، بخشی از این نسل‌ها در برابر نظام ارزشی تثبیت‌شده از سوی ساختار رسمی مقاومت کرده‌اند یا در وضعیت «بی‌هویتی»، «دوگانگی فرهنگی» یا «تعارض ارزشی» قرار گرفته‌اند (رفیع‌پور، ۱۳۷۴؛ فکوهی، ۱۳۹۰).

از سوی دیگر، بحران فرهنگی نیز به عنوان پیامد و تقویت‌کننده بحران نسلی، در دهه‌های اخیر در ایران ابعاد تازه‌ای یافته است. در دوران پس از انقلاب، فرهنگ رسمی بر اساس ایدئولوژی اسلامی-انقلابی تعریف شد؛ فرهنگی که در آن مفاهیم سنتی چون «امت»، «ولایت»، «تکلیف»، «ایثار»، «شهادت» و «عدالت اجتماعی» در مرکز قرار داشتند. اما این فرهنگ به دلایل گوناگون، از جمله تحولات اقتصادی، ظهور طبقه متوسط جدید، گسترش رسانه‌های جمعی، و ورود فناوری‌های ارتباطی نوین، با فرهنگ‌های موازی و گاه متضاد مواجه شد. شکاف میان «فرهنگ رسمی» و «فرهنگ زیسته»، در عرصه‌هایی مانند موسیقی، پوشش، زبان روزمره، ادبیات، هنر، رسانه، و حتی در نظام خانواده نمایان گردید. نمونه‌های این بحران را می‌توان در گسترش دوگانگی زبانی میان عرصه‌های رسمی و غیررسمی، مقاومت فرهنگی نسل‌های جوان در برابر آشکال نمادین قدرت، تقلیل نهاد دین به مناسک ظاهری، و رشد جریان‌های فرهنگی غیررسمی مشاهده کرد. همچنین، مفاهیم سنتی قدرت و مشروعیت نیز با چالش‌های عمیقی مواجه شده‌اند. نسل‌های جوان، مشروعیت را نه در اقتدار دینی یا تاریخی، بلکه در کارآمدی، شفافیت، عدالت و آزادی بیان جست‌وجو می‌کنند. همین امر سبب بروز فاصله‌ای عمیق میان گفتمان‌های نسل اول انقلاب و نسل‌های پس از آن شده است (بشیری، ۱۳۸۱).

از منظر جامعه‌شناسی فرهنگی، این بحران را می‌توان در قالب مفاهیمی چون «گسست فرهنگی»، «مدرنیته متأخر» و «بحران بازنمایی» توضیح داد. فرهنگ در ایران پس از انقلاب، با نوعی تعلیق دائمی میان گذشته‌گرایی و آینده‌طلبی، بین سنت‌گرایی و جهانی‌شدن، و میان ساخت اقتدارگرا و مطالبات مدنی در نوسان بوده است. در چنین بستری، فرهنگ به میدان کشمکش‌های معنایی تبدیل شده که در آن نه فقط نسل‌ها، بلکه طبقات، اقوام، جنسیت‌ها و گفتمان‌ها در حال رقابت و ستیز برای بازتعریف حقیقت‌اند (Hall et al, 2024; Singh, 2012).

یکی از ویژگی‌های مهم بحران فرهنگی در ایران، شکل‌گیری «هویت‌های متکثر» و افزایش تمایل به «بازتعریف خود» در سطح فردی است. بسیاری از جوانان به جای پذیرش هویت یکپارچه دینی-ملی، به بازسازی هویتی بر اساس ترکیب‌های چندگانه روی آورده‌اند؛ ترکیب‌هایی که در آن، دین، قومیت، جنسیت، طبقه، رسانه، و حتی سبک پوشش، همگی به عناصر سازنده هویت تبدیل شده‌اند. این فرآیند، که برخی آن را

«فردیت‌گرایی هویتی» نامیده‌اند، به معنای افول اقتدار مرجع‌های کلان در تولید معناست (Touraine, 1988). در چنین شرایطی، فرهنگ رسمی که همچنان بر آموزه‌های یگانه‌ساز تأکید دارد، با چالش مشروعیت و پذیرش اجتماعی مواجه شده است.

در مجموع، بحران نسلی و فرهنگی در ایران پس از انقلاب، حاصل تلاقی میان ساختارهای رسمی ایستا و تحولات پویای اجتماعی است. نظام آموزشی، رسانه‌ای، و فرهنگی کشور، در اغلب موارد نتوانسته‌اند با تحولات روانی، شناختی، و رسانه‌ای نسل‌های جدید همگام شوند. در نتیجه، نه فقط شکاف میان نسل‌ها عمیق‌تر شده، بلکه بحران معنا در سطوح مختلف اجتماعی پدید آمده است. این بحران، در عرصه ادبیات و هنر نیز بازتاب یافته و شاعران، نویسندگان، فیلم‌سازان و هنرمندان متعددی در آثار خود، به بازنمایی این تعارض‌های گفتمانی و شکاف‌های فرهنگی پرداخته‌اند.

در چنین فضایی، تحلیل متون فرهنگی و هنری، از جمله شعر، فرصتی برای بازشناسی لایه‌های پنهان این بحران فراهم می‌کند. شعر معاصر، به‌ویژه در قالب‌هایی چون طنز، شطح، استعاره و رمز، توانسته است نوعی گفت‌وگوی غیررسمی و انتقادی با ساخت قدرت و نظم فرهنگی موجود برقرار کند. این ادبیات حاشیه‌ای، نه در تقابل آشکار، بلکه در شکل‌گیری «گفتمان‌های موازی»، صدای نسل‌هایی را بازتاب می‌دهد که در سایه مانده‌اند، اما از دل همان سایه‌ها، معنای تازه‌ای برای زیستن، بودن، و بازتعریف هویت می‌جویند.

۷- مولفه‌های بحران نسلی و فرهنگی در اشعار احمد عزیزی

شعر احمد عزیزی، جلوه‌گاه تنش‌ها و بحران‌های اجتماعی و نسلی ایران پس‌انقلاب است. او با زبانی نمادین، تجربیات جمعی یک نسل را در مواجهه با بحران‌های معنایی و هویتی بازتاب می‌دهد. ابعاد این بحران در آثار او را می‌توان در مؤلفه‌های زیر تحلیل و طبقه‌بندی کرد:

۷-۱ یأس اجتماعی و فروپاشی اخلاق جمعی

یکی دیگر از مؤلفه‌های بارز در شعر احمد عزیزی، بازنمایی یأس اجتماعی و نشانه‌های فروپاشی اخلاق جمعی در بستر جامعه پس‌انقلاب است. عزیزی با بهره‌گیری از زبان شطح، طنز، و استعاره‌های کوبنده، تصویری از جامعه‌ای به‌دست می‌دهد که در آن، نه تنها امید جمعی رو به افول است، بلکه معیارهای اخلاقی، معنوی و معرفتی نیز فرسوده شده‌اند. این یأس، هم در مضمون، هم در ساختارهای زبانی و هم در فضا‌سازی‌های شعری او قابل ردگیری است. در مثنوی قتل بید، از نمادهای برجسته‌ای استفاده می‌شود که دلالت‌گر فروپاشی نهادهای ارزشی‌اند. برای نمونه می‌گوید: «عارفان زنجیری گیسو شدند / پارسایان

مثل فرخرو شدند/گرد مولانا سماعی کور بود / شعر سعدی حلقه وافور بود» (عزیزی، ۱۳۶۸: ۸۳).

در این ابیات، مفاهیم سنتی عرفان، زهد، و اخلاق، با زبانی کنایه‌آمیز به ابتدال کشیده شده‌اند. عارفان که روزگاری مظهر معرفت و وارستگی بودند، اکنون «زنجیری گیسو» شده‌اند؛ و پارسایان به «فرخرو» (نمادی از تظاهر و ریا) تبدیل شده‌اند. مولانا، نماد شور و معنا، اکنون به سماع بی‌معنایی تنزل یافته؛ و سعدی، شاعر اخلاق‌گرا، به شعری بدل شده که در محفل افیونی خوانده می‌شود. این تبدیل‌شدن معنا به ضد معنا، نمونه روشن فروپاشی اخلاق جمعی است.

در نظریه‌های اجتماعی، این وضعیت به‌خوبی با مفهوم «آنومی» در اندیشه امیل دورکیم تطبیق دارد. دورکیم معتقد است در جوامعی که پیوندهای اجتماعی سست شده و هنجارهای مشترک تضعیف می‌گردند، افراد دچار نوعی سردرگمی ارزشی و اخلاقی می‌شوند که آن را «آنومی» می‌نامد (دورکیم، ۱۴۰۰). شعر احمد عزیزی دقیقاً این حس بی‌ثباتی، فقدان معنا و گم‌گشتگی اخلاقی را به نمایش می‌گذارد. این یأس و سردرگمی، تنها در ساحت فردی باقی نمی‌ماند بلکه به مناسک دینی نیز تسری می‌یابد. در مثنوی قتل بید آمده است:

«کس شعور باطن می را نداشت / هیچ کس وقت گل نی را نداشت» (عزیزی، ۱۳۶۸: ۸۳).

در این ابیات، شاعر با زبانی تلخ، از تهی‌شدن مناسک دینی و عرفانی سخن می‌گوید. «می» به‌عنوان نماد حقیقت و شور عرفانی، دیگر درک نمی‌شود و «گل نی» که در ادبیات فارسی نشانه سلوک و مکاشفه روحانی است، فراموش شده است. این فقدان فهم باطنی و غفلت از تجربه معنوی، بازتابی از بحران معنویت در جامعه‌ای است که در آن دین نیز به سطح مناسکی، رسمی و بی‌روح تنزل یافته است. شاعر، در جای‌جای اشعار خود، نشانه‌هایی از خودبیگانگی فرهنگی و تهی‌شدن ارزش‌ها را با زبانی نمادین و پیچیده بیان می‌کند. این ابیات را می‌توان در چارچوب نظری لوسین گلدمن تفسیر کرد. به‌زعم او، ادبیات در شرایط تضاد تاریخی و اجتماعی، بازتاب‌دهنده ساختار ذهنی بحران‌زده یک گروه اجتماعی است؛ ساختاری که در زبان، استعاره و فرم شعری نیز آشکار می‌شود. عزیزی با بهره‌گیری از زبانی نمادین، متناقض، و گاه آشفته، نماینده ساختار ذهنی نسلی است که در میان مدرنیته کالایی‌شده و سنت تهی‌شده، در جست‌وجوی معنا، هویت و معنویت از دست‌رفته است.

در مطالعات فرهنگی، این وضعیت با اصطلاحاتی نظیر «پسااخلاق» یا «بی‌هنجاری معنایی» تحلیل شده است (Bauman, 2013). عزیزی در شعرهایش، این موقعیت را نه

صرفاً توصیف، بلکه با زبان استعاره، شطح، و طنز تلخ، به چالش می‌کشد. لحن طنزآلود او نوعی واکنش انتقادی به وضعیت مأیوس‌کننده جامعه است که در آن، امکان زیستن اخلاقی به شدت تضعیف شده است.

در چارچوب نظری لوسین گلدمن نیز، این اشعار را می‌توان بازتاب ساختار ذهنی نسلی دانست که در وضعیت فروپاشی معنا، به دنبال بازسازی ذهنی و زبانی خود است. گلدمن بیان می‌کند که در آثار خلاق، «نامیدی سازمان‌یافته» به صورت استعاره‌ای و فشرده بازتاب می‌یابد؛ یعنی زبان ادبی، شکل نمادین بحران‌های ساختاری در آگاهی جمعی است (Goldmann, 1967). در مجموع، یأس اجتماعی در اشعار احمد عزیزی نه یک احساس فردی، بلکه نشانه‌ای از فروپاشی ارزش‌ها، اختلال در نظم اخلاقی و فرسایش سرمایه اجتماعی است. او با زبانی رندانه و پیچیده، به واگویی این وضعیت می‌پردازد و مخاطب را با پرسش از امکان بقا، معنا و اخلاق در جامعه معاصر مواجه می‌سازد.

۲-۷ بحران هویت و انزوای نسلی

یکی از مفاهیم بنیادین در اشعار احمد عزیزی، بروز و بازنمایی بحران هویت نسلی است. شاعر در جایگاه نماینده آگاهی جمعی یک نسل، بارها وضعیت انزوا، بی‌پناهی، و جست‌وجوی معنا را در قالب زبانی شطحی، نمادین و گاه متناقض به تصویر می‌کشد. این بحران هویت، به‌ویژه در میان نسل‌های پس از انقلاب، ریشه در تنش میان سنت و مدرنیته، ساختارهای رسمی و تجربه زیسته، و تعارض میان ارزش‌های تثبیت‌شده و واقعیت‌های روزمره دارد. در مثنوی «شناسنامه رؤیا»، عزیزی چنین می‌گوید: «بازگشتم در سکوت سامعه / جامه‌دان عزلتم از جامعه / در سکوت من خیابان مشترک / در سماع فوج انسان مشترک» (عزیزی، ۱۳۷۵: ۱۴-۱۲)

شاعر، «جامه‌دان عزلت» را نماد کناره‌گیری از اجتماع می‌سازد و در سکوتی که باید حامل خلوت باشد، خود را در میان فوجی از «انسان مشترک» می‌بیند. این بیان، تصویری از بی‌هویتی، یکدستی تحمیلی و سرکوب فردیت در جامعه‌ای است که از نظر شاعر، همه را در قالب‌هایی مشابه فرو برده است. در نظریه اریکسون (۱۹۶۸)، بحران هویت زمانی پدید می‌آید که فرد در گذارهای اجتماعی و تاریخی، چارچوب مشخصی برای تعریف خود نمی‌یابد و در نتیجه، به انزوا، بی‌اعتمادی، و خلاء نقش دچار می‌شود. همین وضعیت را در جای‌جای اشعار عزیزی می‌توان یافت. برای نمونه: «من رفیق رنج بیکاران شدم / پینه‌بازی در ترک زاران شدم» (عزیزی، ۱۳۷۵: ۱۳).

در این بیت، شاعر خود را هم‌ذات با اقشار رانده‌شده جامعه معرفی می‌کند. «ترک‌زاران» نه فقط تصویر فقر و زحمت، بلکه استعاره‌ای از حاشیه‌نشینی فرهنگی است؛ جایی که فرد از مرکز تجربه اجتماعی دور مانده و دچار نوعی بی‌جایگاهی می‌شود. مفهوم «بی‌جایگاهی» و «ازخودبیگانگی فرهنگی» در اندیشه جامعه‌شناسانی چون گیدنز (۱۹۹۱) و بومن (۲۰۰۱) به عنوان وضعیت انسان مدرن در جوامع متحول شونده تحلیل شده است؛ حالتی که در آن، نه گذشته مرجع معناست، و نه حال واجد هویت پایدار. عزیزی در ادامه همین تجربه، به زبان شطحی روی می‌آورد: «تا که کم کم روح من مشهور شد / تهمت جسمیت از من دور شد» (عزیزی، ۱۳۷۵: ۱۳).

اینجا، شاعر حتی از بدن نیز فاصله گرفته است. «تهمت جسمیت»، به مثابه نماد انکار تعلق و تجربه زیستی، به خوبی نمایانگر وضعیت ذهنی شخصیتی است که در تلاش برای فرار از واقعیت دنیای بیرونی، به خلأ معنوی پناه برده است. مطابق دیدگاه لوسین گلدمن، آثار ادبی خلاقانه بازتاب «ساختارهای ذهنی جمعی» هستند که در لحظات بحران تاریخی، از خلال استعاره و ساخت‌های پیچیده زبانی، تجربه آگاهی گروهی را بازنمایی می‌کنند. شعر عزیزی نیز دقیقاً چنین نقشی ایفا می‌کند؛ تلاش برای بیان تجربه‌ای مشترک از بحران در لایه‌های زبانی چندگانه. در سطر زیر، شاعر می‌گوید: «کاشتم هر سال رنگ زرد را / دسته کردم بافه‌های درد را» (عزیزی، ۱۳۷۵: ۱۳).

رنگ زرد، در عرفان و نمادشناسی، معمولاً نشانه زوال، رنج و اندوه است (شایگان، ۱۳۷۹). شاعر، هر ساله این اندوه را «می‌کارد»؛ کنایه‌ای از استمرار رنج و یأس، که با «بافه‌های درد» تشدید می‌شود. این تصویر، تمثیلی از انسداد افق آینده و غیبت امید در جهان ذهنی شاعر است. به بیان استوارت هال (۱۹۹۷)، در عصر مدرن متأخر، هویت دیگر ثابت و منسجم نیست، بلکه سیال، متکثر و گاه متناقض است. شعر احمد عزیزی، با به‌کارگیری زبان گسسته، استعاره‌های تودرتو و بیان پارادوکسیکال، دقیقاً بازتاب همین وضعیت است؛ بحرانی درونی که به تجربه‌ای نسلی تبدیل شده است.

۷-۳ شکاف نسلی و سرگستگی تاریخی

شکاف نسلی یکی از کلیدی‌ترین مفاهیمی است که در آثار احمد عزیزی، به‌ویژه در مثنوی «شناسنامه رؤیا» و «قتل بید»، به شکل ضمنی و نمادین تبیین شده است. عزیزی در جایگاه شاعری برآمده از نسل انقلاب و جنگ، از منظری درون‌گفتمانی، به تحلیل و نقد گسست‌هایی می‌پردازد که میان نسل مشارکت‌جو و نسل متأخر به وجود آمده است. این گسست، نه تنها از جنس تجربه تاریخی، بلکه در سطح نمادها، ارزش‌ها، زبان، و حتی تصور از «خود» و «دیگری» نیز بروز یافته است. در شعر «شناسنامه رؤیا»، شاعر می‌نویسد: «من حکیم کوه ححکان شدم / شب‌نشین شهر شکاکان شدم» (عزیزی، ۱۳۷۵: ۱۴). در این بیت،

شاعر از یک سو خود را عضوی از جامعه‌ای معرفی می‌کند که دچار تردیدهای فکری و بحران‌های ایمانی است («شهر شکاکان»)، و از سوی دیگر با تصویر «پینه‌دوز زخمی باران»، به‌طور نمادین بر رنجی تأکید می‌کند که حاصل تنهایی، فراموشی و گسست از فضای اصیل اجتماعی است. کارل مانهایم در نظریه کلاسیک خود درباره نسل‌ها، تأکید دارد که «نسل» صرفاً یک تقسیم‌بندی سنی نیست، بلکه شکل‌گیری آن به تجربه‌های تاریخی مشترک بستگی دارد (Mannheim, 2013). در جامعه ایران پس از انقلاب، نسل‌هایی با تجربه مستقیم انقلاب و جنگ، نسبت به نسل‌های پساانقلاب که در شرایط متغیر فرهنگی، ارتباطی و جهانی‌شده رشد یافته‌اند، دارای شکاف‌های عمیق در درک معنا، ارزش و حافظه تاریخی هستند. شعر احمد عزیزی، بازتاب همین تجربه واگراست. در مثنوی *زائران نشئه می‌خوانیم: «ما دو ساعت از زمان جا مانده‌ایم / ما دو قرن از کهنکشان جا مانده‌ایم»* (عزیزی، ۱۳۷۵: ۳۷). در این بیت، «دو ساعت» و «دو قرن» به‌عنوان تمثیل‌هایی از گسست نسلی و تاریخی به‌کار رفته‌اند؛ شکافی که هم در مقیاس زمانی خرد (زندگی روزمره) و هم در مقیاس کلان (حافظه تمدنی) تجربه می‌شود. عزیزی به‌گونه‌ای استعاری، وضعیت نسل‌هایی را توصیف می‌کند که احساس می‌کنند از قطار تاریخ جا مانده‌اند؛ نه در گذشته جای دارند، نه در اکنون معناداری سکونت دارند. این وضعیت، در چارچوب نظری گلدمن، بازتاب ساختار ذهنی نسلی است که در تعلیق میان سنت و مدرنیته، در جستجوی معنا و تعلق است.

از منظر نظریه مدرنیته بازتابی آنتونی گیدنز، در شرایط مدرن متأخر، افراد پیوسته در حال بازاندیشی درباره جایگاه خود هستند و دیگر نمی‌توانند به مرجعیت‌های سنتی برای تعریف هویت اتکا کنند (Giddens, 1992). همین وضعیت، در اشعار عزیزی به‌شکل نوعی «بی‌قراری وجودی» و «سرگشتگی» بازتاب یافته است. در مثنوی «قتل بید»، نمونه‌ای دیگر از شکاف نسلی، در قالب تقابل تاریخی و ملی ظاهر می‌شود:

«تا کسی پا می‌شد از وهم سراب / داد می‌زد اسکلت، کورش بخواب!» (عزیزی،

۱۳۶۸: ۸۱)

در این تصویر، «وهم سراب» به‌مثابه توهم امید، و «کورش بخواب» به‌مثابه فرمان خاموشی به گذشته تاریخی، نمایانگر تلاشی است برای دفن تاریخ در مواجهه با اکنونی بی‌ریشه. این تصویر از تخریب گذشته به‌جای بازخوانی آن، شکاف عمیق میان نسل‌هایی را نشان می‌دهد که دیگر زبان مشترکی برای گفت‌وگو ندارند.

گلدمن (۱۹۶۷) تأکید دارد که در شرایط بحران، ادبیات می‌تواند بازتابی از تلاش آگاهی جمعی برای بازیابی نظم معنایی در دل بی‌نظمی تاریخی باشد. شعر عزیزی نیز دقیقاً

در همین چارچوب عمل می‌کند؛ شاعر نه فقط به بحران می‌پردازد، بلکه از طریق فرم، استعاره و کنایه، به بازآفرینی آن بحران نیز دست می‌زند. زبان شعر عزیزی پر از واژگان چندلایه، گسست نحوی و استعاره‌های تنش‌زا است؛ امری که نشان می‌دهد خود زبان نیز در این شکاف گرفتار آمده است. او نه زبان سنت را به‌تمامی می‌پذیرد، و نه به زبان مدرن اعتماد دارد؛ همین تعلیق زبانی، خود نشانه‌ای از بحران در تجربه نسلی است.

به‌طور کلی، شکاف نسلی در شعر احمد عزیزی، تجربه‌ای زیسته و تاریخی است که از خلال نمادها، طنز، واژگان دویپهلوی و مفاهیم فرهنگی بازنمایی می‌شود. این شکاف، نه در تقابل‌های ساده میان «قدیم و جدید»، بلکه در فروپاشی زبان، حافظه، اقتدار و معنا خود را نشان می‌دهد.

۷-۴ تضاد سنت و مدرنیته

یکی از بنیادی‌ترین لایه‌های معنایی در اشعار احمد عزیزی، تقابل پیچیده میان سنت و مدرنیته است. عزیزی در شعرهای خود، با زبانی طنزآلود، شطحنی و چندلایه، وضعیت جامعه‌ای را به تصویر می‌کشد که در آن، سنت‌های عرفانی، دینی و ملی از معنا تهی شده‌اند و مدرنیته نیز نتوانسته معنای جایگزین معتبری ارائه دهد. این وضعیت، نه یک مواجهه ساده دوگانه، بلکه تجربه‌ای درهم‌تنیده و بحران‌زده از هم‌زیستی تنش‌آلود این دو نظام معنایی است. در مثنوی *قتل بید*، عزیزی چنین می‌نویسد:

«قرن ما غولی است از مصرف‌زده / قوم ما بر گرد کالا صف زده» (عزیزی، ۱۳۷۵: ۴۱-)

(۳۵)

در این تصویر، «غول مصرف‌زده» نماد مدرنیته‌ای است که از منظر شاعر، تهی از معنا، اخلاق و هویت انسانی است. مفهوم «قوم ما» نیز حاکی از آن است که فرو رفتن در ورطه مصرف، به امری جمعی و فرهنگی بدل شده است. عزیزی در اینجا از الگوی ادبی «هیولاسازی» برای نقد مدرنیته استفاده می‌کند؛ مدرنیته‌ای که نه نوید رهایی، بلکه گرفتارکننده، منفعل‌کننده و تحقیرآمیز است. در ابیات دیگر از مثنوی *قتل بید* می‌خوانیم: «ما به میدان هیاهو کر شدیم / مسخ محصولات داروگر شدیم» (عزیزی، ۱۳۶۸، ص ۱۴) در اینجا، شاعر با زبانی نمادین، بحران مدرنیته مصرفی و انفعال انسان معاصر را به تصویر می‌کشد. «میدان هیاهو» اشاره به فضای رسانه‌ای و فرهنگی پُر از صدا و بی‌معنا دارد و «کر شدن» در آن، نشانه‌ای از ناتوانی در شنیدن حقیقت. ترکیب «مسخ محصولات داروگر شدن» نیز اشاره‌ای تلخ و انتقادی است به فرایند کالایی‌شدن انسان در منطق سرمایه‌داری؛ انسان‌هایی که نه تنها در ابزارهای تبلیغاتی و اقتصادی حل شده‌اند، بلکه هویت و احساس‌شان نیز به محصول بدل شده است. این نقد شاعرانه، در چارچوب نظری گلدمن، بازتاب ساختار ذهنی بحران‌زده‌ای است که تلاش می‌کند با ادبیاتی تمثیلی، تجربه زیسته

خود را از بیگانگی مدرن روایت کند. از منظر نظری، این ابیات را می‌توان با مفهوم «بت‌وارگی کالا» در اندیشه آدورنو و هورکهایمر تحلیل کرد؛ جایی که ارزش‌های معنوی و زیبایی‌شناختی، به سطح مصرف‌پذیر، سرگرم‌کننده و غیرانتقادی تنزل می‌یابند (Horkheimer et al, 2002).

مدرنیته از این منظر، به‌جای گشودن افق معنا، آن را در قالب‌های ازپیش‌ساخته بازتولید و بی‌اثر می‌کند. احمد عزیزی با زبانی طنزآمیز و نمادپرداز، کالایی‌شدن معنویت، ابتذال نمادهای دینی و بحران معنای مدرن را با تصاویری شاعرانه نشان می‌دهد. در مثنوی *قتل بید* آمده است: «وهم آزادی تن زن را گرفت / قیچی سانسور دامن را گرفت» (عزیزی، ۱۳۶۸: ۸۳) در این بیت، شاعر از زن به‌عنوان نماد رهایی و معنویت استفاده کرده و نشان می‌دهد که چگونه مفاهیم آزادی و حقیقت، تحت سلطه نظام‌های اقتدارگرای فرهنگی و سیاسی، به ابزار سانسور و محدودیت بدل شده‌اند. «وهم آزادی» دقیقاً به همان وعده دروغین مدرنیته اشاره دارد که به‌جای رهایی، نوعی انفعال، کنترل و بازاری‌شدن معنا را به همراه آورده است. در این تصویر، شاعر نه فقط از سرکوب زنان سخن می‌گوید، بلکه به‌گونه‌ای عمیق‌تر، از فروپاشی نهادهای ارزش‌ساز معنوی در عصر مدرن پرده برمی‌دارد. این تحلیل، در چارچوب نظری گلدمن، بازتابی است از ساختار ذهنی گروهی که در دل بحران ارزش، تلاش می‌کند با شعر به بازسازی معنای ازدست‌رفته پردازد. در سنت جامعه‌شناسی دینی، ماکس وبر از این وضعیت با تعبیر «افسون‌زدایی از جهان»^۱ یاد می‌کند. وبر معتقد بود که در روند عقلانی‌شدن مدرنیته، نهادهای مقدس و سنتی، جای خود را به نهادهای ابزاری، حسابگر و سودمحور می‌دهند (وبر، ۱۳۹۷). این یأس، هم در مضمون، هم در ساختارهای زبانی و هم در فضا‌سازی‌های شعری او قابل ردگیری است. در مثنوی *قتل بید*، از نمادهایی استفاده می‌شود که دلالت‌گر فروپاشی نهادهای ارزشی‌اند. برای نمونه می‌گوید: «چای خوردن مایه‌ای از چرس داشت / آدمی از سایه‌ی خود ترس داشت» (عزیزی، ۱۳۶۸: ۸۳). در این تصویر، «چای خوردن» به‌عنوان کنشی روزمره، با «چرس» پیوند خورده و به نمادی از آلودگی روانی و فروپاشی اعتماد اجتماعی بدل شده است. در سوی دیگر، انسان حتی از «سایه‌ی خود» می‌ترسد؛ که این واژه، نماد بحران اعتماد به خود، بیگانگی درونی و انزوای فرهنگی است. این وضعیت، بازتاب فضایی است که در آن سرمایه‌های اخلاقی و اجتماعی فروریخته‌اند و فرد در برابر نهادها، دیگری و حتی خود، احساس ناامنی می‌کند. این ابیات را می‌توان مصداقی از ساختار ذهنی بحران‌زده‌ای دانست

^۱ - disenchantment

که لوسین گلدمن آن را حاصل تضاد میان ارزش‌های گذشته و واقعیت‌های متناقض کنونی می‌داند؛ تضادی که نه فقط در سطح مضامین، بلکه در ساختار استعاری و واژگان آشفته شعر نیز نمود یافته است. گلدمن بر آن است که ادبیات در شرایط تضاد ساختاری، بازتاب‌دهنده ساختار ذهنی بحران‌یافته یک گروه اجتماعی است؛ ساختاری که از تضاد میان ارزش‌های میراثی و ساختارهای جدید مدرن، تولید می‌شود و در سطح استعاره، روایت و زبان، بروز می‌یابد (Goldmann, 1967).

در همین راستا، عزیزی نیز با زبان شطح‌آمیز و شعر چندمعنایی‌اش، در تلاش است تا وضعیت تاریخی خاص جامعه ایرانی را در آستانه سنت و مدرنیته، به زبان آورد؛ زبانی که در آن، هم تقدس بی‌اعتبار شده و هم مدرنیته فاقد مشروعیت فرهنگی است.

۷-۵ نقد سلطه و بیگانگی فرهنگی

یکی دیگر از مؤلفه‌های برجسته در اشعار احمد عزیزی، نقد هوشمندانه سلطه در ابعاد فرهنگی، تاریخی و سیاسی و نمایش بیگانگی انسان معاصر با تاریخ، زبان، و هویت خویش است. عزیزی در مثنوی‌هایی چون *قتل بید*، زبان نمادین و شطح‌آلود خود را در خدمت افشای سازوکارهای قدرت و سلطه قرار می‌دهد؛ اما برخلاف بیان صریح یا تبلیغی، او با زبانی پر از طنز، تناقض، و واژگان دوپهلوی فرهنگی، لایه‌های پنهان سلطه را آشکار می‌سازد. در یکی از ابیات قابل توجه *قتل بید* می‌خوانیم: «آی کورش! ما شپش آجین شدیم / در غبار ساس‌ها سرگین شدیم» (عزیزی، ۱۳۶۸: ۱۵).

در این بیت، شاعر با لحنی هجوآلود و شدیداً انتقادی، فروپاشی شأن تاریخی و هویتی ایرانیان را به تصویر می‌کشد. استفاده از نام «کورش» به عنوان نماد شکوه باستانی و افتخار ملی، و در کنار آن، تصویر حقارت‌بار «شپش آجین» و «سرگین شدن» در غبار ساس‌ها، نه فقط شکاف عمیق میان گذشته افتخارآمیز و اکنون تحقیرشده را بازتاب می‌دهد، بلکه نوعی بیگانگی فرهنگی و گسست در حافظه ملی را نشان می‌دهد؛ گویی تاریخ نه مایه هویت، بلکه منبعی خفت‌بار شده است. این گفتمان، با مفاهیم «تحقیر هویت»، «فراموشی تحمیلی» و «روایت‌سازی ایدئولوژیک» در نقد پسااستعماری قابل تطبیق است و در چارچوب نظری گلدمن، نشانه‌ای از ساختار ذهنی معترضی است که علیه تحریف تاریخ و استثمار فرهنگی به مقاومت نمادین روی آورده است. این تصویر، نشان‌دهنده فرآیند تحقیر، فراموشی و کنترل حافظه تاریخی جامعه است؛ فرایندی که در ادبیات پسااستعماری با عنوان «افول روایت بزرگ» تحلیل شده است (سعید، ۱۳۸۲).

بیگانگی با تاریخ ملی و درعین حال، استفاده ابزاری از آن برای تثبیت قدرت، از جمله ویژگی‌های سلطه مدرن در جوامع پساانقلابی است. عزیزی با بهره‌گیری از نماد کورش و واژه «بخواب» - که می‌تواند ارجاعی دوپهلوی به سکوت، حذف یا کنترل باشد - نشان

می‌دهد که چگونه نظام رسمی، با استفاده از اسطوره‌ها، نه برای برانگیختن غرور تاریخی، بلکه برای سرکوب مطالبات معاصر بهره می‌برد. در بیت دیگری از همان مثنوی آمده است: «انگلیس آینه‌ها را خواب کرد / صنعت فولاد را هم آب کرد» (عزیزی، ۱۳۶۸: ۸۲). این تصویر، نمونه‌ای از نقد استعمار بیرونی است. «آینه» که در عرفان و ادب فارسی، نماد آگاهی، خودشناسی و شفافیت است، در اینجا به خواب رفته؛ یعنی نگاه و فهم، به دست دیگری مصادره شده است. در ادامه، حتی صنعت و مدرنیته نیز - که قرار بود عامل نجات باشد - از درون تهی شده و به «آب» بدل گشته است. عزیزی این گونه نشان می‌دهد که سلطه صرفاً سیاسی نیست، بلکه در اعماق نمادها، زبان و حتی حافظه تاریخی نفوذ کرده است. در نظریه لوسین گلدمن، این گونه ساختارهای نمادین را می‌توان بازتابی از «ساختار ذهنی معترض» دانست؛ ذهنیتی که در مواجهه با سلطه، از زبان متعارف عبور کرده و در قالب استعاره، طنز، و ساختارهای متناقض شعر، نوعی مقاومت فرهنگی را سامان می‌دهد (Goldmann, 1967).

از منظر تحلیل گفتمان، این نوع نوشتار شاعرانه، نوعی «گفتمان مقاوم» در برابر «گفتمان سلطه» تلقی می‌شود؛ گفتمانی که نه تنها با محتوا بلکه با فرم، ساختارهای قدرت را به چالش می‌کشد. واژگان و نشانه‌هایی که عزیزی انتخاب می‌کند همگی بازتابی از بیگانگی فرهنگی هستند؛ جایی که حتی مقدسات نیز در چرخ تولید و سرمایه بلعیده شده‌اند. بیگانگی فرهنگی در اشعار عزیزی، با وضعیت پسا ساختارگرایانه نظریه پردازانی چون ژیزک نیز قابل تطبیق است؛ آنجا که ژیزک از «ایدئولوژی نامرئی» سخن می‌گوید: ایدئولوژی‌ای که نه در تبلیغ صریح، بلکه در زندگی روزمره، زبان، مناسک و حتی شوخی‌ها بازتولید می‌شود (ژیزک، ۱۴۰۲). شعر عزیزی، دقیقاً در همین نقطه می‌ایستد: جایی که طنز، ابزار برملا ساختن لایه‌های پنهان سلطه است. در جمع‌بندی، می‌توان گفت اشعار احمد عزیزی در سطحی فراتر از بیان شاعرانه، به مثابه نوعی زبان آلترناتیو برای نقد سلطه و بازنمایی بیگانگی فرهنگی عمل می‌کند. او با عبور از روایت رسمی، زبان و معنا را پس می‌گیرد و با خلق واژگان چندلایه و استعاره‌های تکان‌دهنده، به مقاومت شاعرانه در برابر سلطه ایدئولوژیک می‌پردازد.

جدول ۱- کدگذاری بحران نسلی و فرهنگی در اشعار احمد عزیزی

کد اصلی	کدهای فرعی	تحلیل جامعه‌شناختی
بحران هویت و انزوای نسلی	احساس بی‌جایگاهی، انزوای اجتماعی، گسست با ارزش‌های تثبیت‌شده	بازتاب بحران هویت نسلی در جامعه پساانقلاب و کناره‌گیری از ساختارهای مسلط
شکاف نسلی و سرگشتگی تاریخی	عدم پیوست تاریخی میان نسل‌ها، واگرایی ارزش‌ها، فقدان	گسست گفتمانی میان نسل‌ها و فروپاشی حافظه تاریخی؛ تجربه زیسته ناهماهنگ

	زبان مشترک	
تضاد سنت و مدرنیته	کالایی شدن سنت‌ها، ابتذال عرفان، واژگونی نمادهای فرهنگی	بحران معنا در جامعه‌ای گرفتار بین سنت فرسوده و مدرنیته بی‌ریشه
یأس اجتماعی و فروپاشی اخلاق جمعی	تقدس‌زدایی، تضعیف سرمایه اخلاقی، افول امید جمعی	وضعیت آنومیک، از هم‌پاشیدگی اخلاقی و بی‌معنایی زندگی در لایه‌های مختلف اجتماعی
نقد سلطه و بیگانگی فرهنگی	استعمار نمادها، تحریف تاریخ، سلطه در حافظه و زبان	بازنمایی مقاومت فرهنگی در برابر سلطه ایدئولوژیک از طریق ساختارشکنی زبانی و بازسازی روایت بدیل

جمع بندی و نتیجه گیری

اشعار احمد عزیزی، به‌ویژه در مجموعه‌هایی مانند *شناسنامه رؤیا و قتل بید*، فراتر از ساختارهای سنتی شعر عرفانی یا اجتماعی، به بستری برای بازنمایی ساختار ذهنی نسلی بحران‌زده تبدیل شده‌اند. عزیزی با زبانی نمادین، چندلایه و آگاهانه پیچیده، واقعیت‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ایران پساانقلاب را مورد واکاوی قرار می‌دهد. از خلال تحلیل کیفی این اشعار، پنج مؤلفه اصلی استخراج شد که هر کدام بازتاب‌دهنده تجربه جمعی یک نسل در حال انقطاع، تردید و بی‌ثباتی‌اند: نخست، بحران هویت و انزوای نسلی در اشعار عزیزی، نشانه‌ای از وضعیت «بی‌جایگاهی» و «پناه بردن به عزلت ذهنی» است که در واکنش به فقدان نظم معنایی قابل‌اتکا در جامعه پدید آمده است. زبان گسسته، استعاره‌های مبهم، و تم‌های تکرارشونده‌ی انزوا، همگی مؤید این بحران‌اند. دوم، شکاف نسلی و سرگشتگی تاریخی، خود را در فقدان گفت‌وگوی بین‌نسلی، تناقض روایت‌های گذشته و حال، و گم‌گشتگی نسل جدید در برابر تاریخ خود نشان می‌دهد. عزیزی با زبانی طنزآلود، گاه تلخ و گاه لطیف، بر مرگ حافظه فرهنگی و انقطاع تجربه تأکید می‌گذارد. سوم، تضاد سنت و مدرنیته، نه صرفاً در محتوا، بلکه در فرم زبانی و ساختاری اشعار بروز می‌کند. مدرنیته تهی از معنا، در کنار سنتی که به نمادهای پوسیده و تحریف‌شده تبدیل شده، فضایی از بحران ارزش، معنویت و معنا را شکل می‌دهد. چهارم، یأس اجتماعی و فروپاشی اخلاق جمعی در شعر عزیزی، تجربه‌ای وجودی و تاریخی است. او تصویری از جامعه‌ای را ارائه می‌دهد که در آن نه دین و نه عرفان، نه علم و نه امید، دیگر پناهگاه انسان نیستند. وضعیت «آنومیک» یا بی‌هنجاری اجتماعی، در سطح زبان و معنا تکرار می‌شود. و در نهایت، نقد سلطه و بیگانگی فرهنگی، قوی‌ترین و صریح‌ترین بعد جامعه‌شناختی در آثار عزیزی است. شاعر از زبان و استعاره برای بازنمایی سلطه در حوزه نمادها، حافظه، هویت و حتی دین بهره می‌برد. این زبان اعتراضی و نمادین، به‌مثابه ابزاری برای مقاومت فرهنگی عمل می‌کند؛ گفتمانی آلترناتیو در برابر روایت رسمی قدرت. در مجموع، احمد عزیزی را

می‌توان نمونه‌ای شاخص از شاعری دانست که با عبور از دوگانه‌سازی‌های رایج، مرزهای عرفان، سیاست، جامعه، تاریخ و زبان را درهم می‌شکند و شعری می‌آفریند که هم فرم و هم معنا، حامل بحران‌اند. تحلیل جامعه‌شناختی آثار او نشان می‌دهد که چگونه ادبیات، به‌ویژه شعر، می‌تواند ابزاری برای مستندسازی و تحلیل بحران‌های فرهنگی، هویتی و نسلی باشد؛ بحرانی که نه تنها در محتوا، بلکه در لحن، ساختار و بیان نیز بازتاب یافته است. این اشعار، تبلور ناخودآگاه اجتماعی یک دوران‌اند؛ دورانی که در آن تلاش برای معنا بخشی، خود به کنشی شاعرانه و مقاومت جویانه بدل شده است.

استناد به این مقاله: کرمی، سلمان، اکبریان، مصطفی، شکرپیگی، عالیہ. (۱۴۰۴). تحلیل جامعه‌شناختی بحران نسلی و فرهنگی در ایران پس از انقلاب (با تأکید بر اشعار احمد عزیزی)، *فصلنامه علمی رهیافت انقلاب اسلامی*،

۹۸-۷۳، (۷۱) ۱۹

The Islamic Revolution Approach Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

منابع و مآخذ:

- اکبری، ع. و غلامزاده، ف. (۱۳۹۱). کارکردهای هنری و بلاغی کنایه در کشف‌های مکاشفه احمد عزیزی. *ادبیات عرفانی و نمادگرایی*، 9(3)، 121-140.
- بشیریه، ح. (۱۳۸۱). *جامعه‌شناسی سیاسی*. تهران: نشر نی
- دورکیم، ا. (۱۴۰۰). خودکشی. ترجمه نادر سالارزاده امیری، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- رفع‌پور، ف. (۱۳۷۴). *توسعه و تضاد*. تهران: شرکت انتشارات و چاپ نظر.
- ژیزک، اسلانی (۱۴۰۲). *خشونت (پنج نگاه زیرچشمی)*. ترجمه علیرضا پاکنهاد، چاپ دوازدهم، تهران: انتشارات آگاه
- سیزواری، ح. و رازانی، م. (۱۴۰۲). *ابتکارات و نوآوری‌های بلاغی احمد عزیزی در مثنوی‌های آیینی. پژوهشنامه بلاغت و زیبایی‌شناسی شعر آیینی*، 7(1)، 123-144.
- سعید، ا. (۱۳۸۲). *فرهنگ و امپریالیسم: بررسی فرهنگی سیاست امپراطوری*. ترجمه ا. افسری. تهران: مرکز بین‌المللی گفت‌وگوی تمدن‌ها، توس.
- عزیزی، ا. (۱۳۷۵). *کشف‌های مکاشفه*. چاپ سوم، تهران: انتشارات بین‌المللی الهدی
- عزیزی، ا. (۱۳۶۸). *شرجی آواز*، تهران: انتشارات برگ
- فکوهی، ن. (۱۳۹۰). *انسان‌شناسی شهری*. تهران: نشر نی
- گلی‌زاده، ش. و شرونی، ن. (۱۳۹۹). *بررسی تمایلات عارفانه احمد عزیزی. پژوهشنامه سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی*، 5(2)، 120-139.
- محسنتابار فیروزجایی، ف.، فاضلی، ا.، و چراغی، ن. (۱۴۰۴). *تحلیل شناختی استعاره مفهومی عشق در اشعار احمد عزیزی. پژوهشنامه زبان‌شناسی و آموزش زبان فارسی*، 6(4)، 115-135.
- نجفی آقابابا، س. (۱۳۹۴). *جایگاه طنز و انتقاد اجتماعی در مثنوی‌های احمد عزیزی. پژوهش‌نامه زبان و ادب فارسی*، 13(25)، 117-134.
- وبر، م. (۱۳۹۷). *اخلاق پروتستانی و روح سرمایه‌داری*. ترجمه م. ناقب‌فر. تهران: انتشارات جامی (مصدق).
- Bauman, Z. (2013). *The individualized society*. John Wiley & Sons.
- Berry, F. (1985). *Modern Literary Theory: A Comparative Introduction*.
- Eagleton, M. (Ed.). (2010). *Feminist literary theory: A reader*. John Wiley & Sons.
- Eagleton, T. (2011). *Literary theory: An introduction*. John Wiley & Sons.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity youth and crisis* (No. 7). WW Norton & company.
- Fowler, R. (1981). *Literature as social discourse: The practice of linguistic criticism*. (No Title).
- Giddens, A. (1992). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*.
- Goldmann, L. (1967). The sociology of literature: status and problems of method. *International Social Science Journal*, 19(4).
- Goldmann, L., & Waller, P. M. (2013). *The hidden God: a study of tragic vision in the Pensées of Pascal and the tragedies of Racine*. Routledge.
- Hall, S., Evans, J., & Nixon, S. (2024). *Representation: Cultural representations and signifying practices*.
- Horkheimer, M., Adorno, T. W., & Noeri, G. (2002). *Dialectic of enlightenment*. Stanford University Press.
- Jameson, F. (2013). *The political unconscious: Narrative as a socially symbolic act*. Routledge.
- Mannheim, K. (2013). *Essays on the Sociology of Knowledge*. Routledge.
- Said, E. W. (2012). *Culture and imperialism*. Vintage.
- Singh, P. R. (2012). Consumer culture and postmodernism. *LOGOS, UNIVERSALITY, MENTALITY, EDUCATION, NOVELTY. Section: Philosophy and Humanistic Sciences*, 1(1), 469-506.
- Touraine, A. (1988). *Return of the actor: Social theory in postindustrial society*.
- Williams, R. (1977). *Marxism and literature* (Vol. 392). Oxford Paperbacks.
- Žižek, S. (2008). *Violence: Six Sideways Reflections*. Picador.
- Akbari, A., & Gholamzadeh, F. (2012). The artistic and rhetorical functions of irony in *Kafsh-haye Mokashefeh* by Ahmad Azizi. *Adabiyat Erfani va Namadgerayi*, 9(3), 121-140. {In Persian}
- Bauman, Z. (2013). *The individualized society*. John Wiley & Sons.
- Berry, F. (1985). *Modern literary theory: A comparative introduction*.
- Bashirieh, H. (2002). *Political sociology*. Tehran: Nashr-e Ney. {In Persian}
- Durkheim, E. (2021). *Suicide* (N. Salarzadeh Amiri, Trans.). Tehran: Allameh Tabataba'i University Press. {In Persian}
- Eagleton, M. (Ed.). (2010). *Feminist*

- postmodernism. *LOGOS, Universality, Mentality, Education, Novelty: Philosophy and Humanistic Sciences*, 1(1), 469–506.
- Touraine, A. (1988). *Return of the actor: Social theory in postindustrial society*.
- Weber, M. (2018). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism* (M. Saqebfar, Trans.). Tehran: Jami (Mossadegh). {In Persian}
- Williams, R. (1977). *Marxism and literature* (Vol. 392). Oxford Paperbacks.
- Žižek, S. (2008). *Violence: Six sideways reflections*. Picador.
- Žižek, S. (2023). *Khoshoonat (Panj Negah Zir-e Cheshmi)* (A. Paknahad, Trans., 12th ed.). Tehran: Agah Publications. {In Persian}
- Azizi, A. (1989). *Sharji-ye Avaz*. Tehran: Barg Publications. {In Persian}
- Azizi, A. (1996). *Kafsh-haye Mokashefeh* (3rd ed.). Tehran: Elhoda International Publications. {In Persian}
- literary theory: A reader*. John Wiley & Sons.
- Eagleton, T. (2011). *Literary theory: An introduction*. John Wiley & Sons.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis* (No. 7). W. W. Norton.
- Fakouhi, N. (2011). *Urban anthropology*. Tehran: Nashr-e Ney. {In Persian}
- Fowler, R. (1981). *Literature as social discourse: The practice of linguistic criticism*.
- Gholizadeh, Sh., & Sherouni, N. (2020). A study of Ahmad Azizi's mystical tendencies. *Pazhooeshnameh Sabkshenasi Nazm va Nasr Farsi*, 5(2), 120–139. {In Persian}
- Giddens, A. (1992). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*.
- Goldmann, L. (1967). The sociology of literature: Status and problems of method. *International Social Science Journal*, 19(4).
- Goldmann, L., & Waller, P. M. (2013). *The hidden God: A study of tragic vision in the Pensées of Pascal and the tragedies of Racine*. Routledge.
- Hall, S., Evans, J., & Nixon, S. (2024). *Representation: Cultural representations and signifying practices*.
- Horkheimer, M., Adorno, T. W., & Noeri, G. (2002). *Dialectic of enlightenment*. Stanford University Press.
- Jameson, F. (2013). *The political unconscious: Narrative as a socially symbolic act*. Routledge.
- Mannheim, K. (2013). *Essays on the sociology of knowledge*. Routledge.
- Mohsenatabar Firouzjani, F., Fazeli, A., & Cheraghi, N. (2025). A cognitive analysis of conceptual metaphor of love in Ahmad Azizi's poetry. *Pazhooeshnameh Zaban-shenasi va Amoozesh Zaban Farsi*, 6(4), 115–135. {In Persian}
- Najafi Aghababa, S. (2015). The role of satire and social criticism in Ahmad Azizi's *Masnavi* poems. *Pazhooeshnameh Zabaan va Adab Farsi*, 13(25), 117–134. {In Persian}
- Rafipour, F. (1995). *Development and contradiction*. Tehran: Sherkat Entesharat va Chap-e Nazar. {In Persian}
- Said, E. W. (2012). *Culture and imperialism*. Vintage.
- Saeed, E. (2003). *Farhang va Emperialism: Barrasi-ye Farhangi-ye Siasat-e Emperatori* (A. Afsari, Trans.). Tehran: International Center for Dialogue of Civilizations, Toos. {In Persian}
- Sabzevari, H., & Razani, M. (2023). Rhetorical innovations of Ahmad Azizi in his religious *Masnavis*. *Pazhooeshnameh Balaghat va Zibayishenasi She'r-e Ayini*, 7(1), 123–144. {In Persian}
- Singh, P. R. (2012). Consumer culture and